

VÖRÖSMARTY DRÁMÁI

IRTA

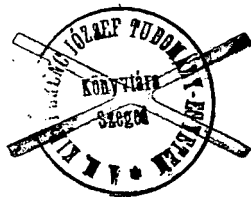
MALONYAY DEZSŐ

*

KOLOZSVÁRT

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.

1891.

18638

VÖRÖSMARTY. DRÁMÁI.

Forrásaim voltak: Vörösmarty Összes Munkái. Teljes kiadás. Bendezte és jegyzetekkel kísérte Gyulai Pál. Budapest. Kiadja Méhner Vilmos. 1884. — „A Nemzeti Játékszin Története.“ A Kisfaludy társaság által 200 darab arannyal jutalmazott pályamű. Irta Bayer József. Kiadja a M. T. A. irodalomtörténeti bizottsága Bujanovics Jánosné Koppay Mária alapítványából. Budapest, Hornyánszky Viktor akad. Könyvkereskedése 1887. — „Vörösmarty Életrajza“ Irta Gyulai Pál. Második javított kiadás. Budapest. Franklin társulat. 1879. — „A Magyar Nemzeti Irodalom Történeti Ismertetése“. Összeállította Beöthy Zsolt. Negyedik javított és bővített kiadás. Budapest. Az Athenaeum R. Társaság kiadása. 1887. — „Marót bán“ Irta dr. Ferenczi Zoltán. „Kolozsvár“ 1891. — „Figyelő“ Irodalomtörténeti Közlöny. Szerkeszti Abafi Lajos. XX. kötet. Budapest. Aigner Lajos. 1886. Vozári Gyula cikkei Vörösmarty költői nyelvéről. — „Vörösmarty“ Ivánfi Jenő. „Magyar Polgár“ 1885. „A két Kisfaludy“ Irta Szana Tamás. Budapest. Aigner Lajos. 1876. — Vörösmarty korabeli újságok.

... Közös sorsa minden nagy költőnek,
hogy mindent elmondanak róluk s a
tárgy még sem merül ki soha.

Nisard D.

Az az időszak, mely a Vörösmarty munkásságát közvetlenül megelőzte, a magyar irodalmi élet hajnalhasadása volt. A már-már kialakuló nemzeti szellemet kellett először életre kelteni, politikai és társadalmi helyzetet, talajt kellett teremteni az első irodalmi törekvések alá, mert nemcsak a nemzeti szellem ébrenléte, de az a nyilvános közélet is hiányzott, mely egyrészt ellenőrző, másrészt bátorító, elfogadó foruma minden irodalmi munkásságnak és összekötő kapocs az író s a közönség között.

Kisfaludy Sándor dalai „Kesergő“ és „Boldog szerelme“ voltak e szomorú idők legelső biztató sugarai. Az ő hatása lelkesítette öccsét Károlyt, irodalmunk e lángszellemű úttörőjét is, ki a legkeserűbb megpróbáltatások napjaiban sem veszítette el hitét az irodalom szebb jövőjében. Sok csapás, még több nélkülözés után, végre biztató arcczal fordult feléje a sors és kijelölte számára a tért, mely régóta várta hivatott művelőjét: — a magyar szinpadot.

De Kisfaludy Károly nemcsak hogy valamire való drámairodalmat nem, de még magyar szinpadot se talált pályája kezdetén. Az első magyar színésztársaság Pesten 1815-ben teljesen feloszlott s csak négy év multán 1819-ben tett ismét kísérletet — tizennyolcz estén, — az ország fővárosában egy másik magyar színésztársaság. E tizennyolczak egyike lett a magyar drámairodalom első alapköve. Ezen előadások egyikén játszották a magyar szinmű-irodalom megteremtőjének, Kisfaludy Károlynak „Tatárok Magyarországon“ czimű drámáját. A főváros közönsége, kiket Kisfaludy Károly Himfyje egészen elbájolt, oly kitünő lelkesedéssel fogadta e drámát és íróját, minőben előtte magyar író aligha részesült.

Ez a fogadtatás határozott Kisfaludy Károly s a magyar dráma jövő sorsa fölött. Ezután egymást követték a „Stibor vajda“, „Ilka“, „Iréne“ „Kérők“, „Csalódások“, „Leányörző“ — mindenik egy-egy újabb diadalát jelentve a költőnek s fejlődő színműirodalmunknak.

Daczára a korszakalkotó külső eredményeknek, lényegében a magyar dráma igen rossz nyomokon indult. Se a közönség, se a kritika nem volt nagyon válogatós és legörömeztőbb fordult a német ritter darabokhoz, hasonlóan a járnai tanuló gyermekhez, ki mindig abba a tárgyba kapaszkodik, a melyet legközelebb-ről ér.

Ez az irány befolyásolta Kisfaludy Károlyt is, ki elkapatva a közönség lelkesült tapsaitól s a kritika becézgető elnézésétől, egymásután, minden művészi válogatás és tervszerűség nélkül írta drámáit, jóllehet azoknak csekély belső értékével ő maga is teljesen tisztában volt. Egy kiváló sajátosságuk volt e drámáknak, mely felül emelte őket a mindennapiság színvonalán s mely biztosította valamennyinek a sikerét: — a nemzeties vonás. Ezekben a drámákban magyar minden. Kisfaludy Károlynak eszménye

volt, nem csak önálló színpadot és irodalmat, de a szó szoros értelmében magyar színjátékot teremteni.

A míg a vigjátéki formában Kisfaludy Károly zsenije aránylag mesterműveket teremtett, a drámában és tragédiában se konceptio, se kidolgozás, se nyelv tekintetében nem tudott értékeset produkálni. Ő maga bevallja ennek a fő okát, a publikum tapsolt akárminek, ha a darabban győzött a magyar. No hát ne engedjük, hogy abba hagyják, el ne eresszük a közönséget! Ujat neki, mindig újabbat, hogy szeresse meg a magyar színházat, a magyar litteraturát!...

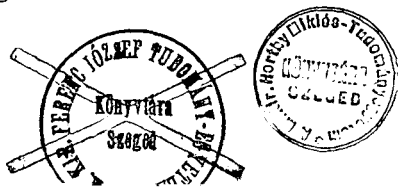
Röviden és felületesen vázolva, ilyen volt a magyar drámairás ama korszaka, mely a Vörösmarty fölépését megelőzte s részben előkészítette.

Vörösmarty a Kisfaludy Károly munkásságának és diadalainak fénykorában Perczel Sándor házában nevelősködött. „Zalán futásának“ megírása után az 1818—19. és 1829-iki években tanuja volt Kisfaludy Károly színpadi diadalainak s nem óhajtott semmit sóvárabban, mint hogy drámákkal ajándékozhasa meg nemzetét. Ilyen hangulatban utazott le 1820-ban a börzsönyi pusztára, hol két esztendei szorgalmas tanulás, Egyed Antallal, Teslér Lászlóval és Klivé-

nyivel folytatott érintkezései, melyeknek főtárgya rendszeren irodalmi kérdés volt, mind arra működtek, hogy Vörösmarty érvényesítse nemes vágyait. Ez időben dolgozott „Salamon király“ czimü drámáján, melyről akkor azt hitte, hogy főműve lesz s ezzel akart volt először a közönség elé lépni.

Ez a két évi elvonulás volt legelhatározóbb a Vörösmarty fejlődésére. Barátaitól kapott könyvekből megismerte a külföldi dráma-irodalmat, Schakespeare, Schillert, Goethét s a hazai Kazinczyt. A barátaival folytatott levelezésből nyert buzdítást tanulásra és munkára, sőt e levelezésből vette első munkái tervezetének legnagyobb részét. Schakespeare hatása volt természetesen a legerősebb, az ő historiai korrajzai befolyásolták leginkább, bár azokat még csupán külsőségeiben ha tudta utánozni. Erre a hatásra vall „Salamon királya“ is. De nyelv tekintetében már ezzel is felülmúlta minden drámaíróját a megelőző magyar litteraturának.

1821-ben látogatást tett Somogyban és Baranyában. Baranya és Siklós várának szemlélete egy egész drámai trilogia eszméjét, ébresztette benne, melynek első részét „Zsigmondot“ 1823-ban be is végezte.

A trilogia második részét a „Bujdosók“-at 1825-ben írta meg, a harmadik rész azonban teljesen elmaradt.

Az 1822-iki görbői tartózkodása alatt, mint patvarista, kitünő társaságban vidám napokat élt. E víg életnek eredménye az „Elbúsult deák“ című kiadatlan drámája, melyben patvarista pajtásait rajzolta meg. A különben gyenge műnek egy pár jó genreképi jelenete van. Prozában írta, itt-ott versekkel váltogatva. Jambusai ezekben a versekben már az eddigiek-nél szebben hangzanak.

Az 1823-iki politikai mozgalmak, a nemzetiségünkért vívott harc, az elnyomásnak és tespedésnek gyászos korszaka a multak dicsősége felé irányította a költőt, ki szent lelkesedéssel szerette hazáját. A multak dicsőségéből szerezzünk bátorságot, erőt, kitartást egy szebb jövő kiküzdhetésére! Így okoskodott Vörösmarty. Tervek, eszmék forrtak lelkében, tehetsége már bontogatta hatalmas szárnyait s miután az ügyvédi és írói pálya között némi kis ideig habozott, — elhatározásra jutott s az írói pályát választotta. „Zalánfutás“-val megalapította írói hírnevét s folytatta írói munkásságát abban a körben, mely Kisfaludy Károly személye és az „Aurora“ körül csoportosult.

A haza és a nemzetiség érdekei vezették, lelkesítették tollát. Csakhamar meggyőződött róla, hogy ezen érdekek szolgálatára legerősebb hatásu, legközvetlenebb erejű eszköz a szinpad. Utmutató példa volt előtte Kisfaludy Károly s életének főtörekvése lett a magyar szinpad és a magyar dráma megalapítása.

E tervek megvalósításában legmunkásabb tagja volt az akadémiai, 1833-ban kinevezett színügyi bizottságnak. Erre a színügyi bizottságra bízták volt a játékrenden lévő szinművek nyelvének kijavítását s 1835-ben kötelességükké tették azt is, hogy minél több eredeti és fordított jó szinművekkel lássák el a magyar színházak igazgatóságait.

Vörösmarty immár az epikai pályától teljesen visszavonult s az ezután következő nagyobb művei mind drámaiak, sőt mint műfordító is csak a drámai téren lépett föl.

De daczára a szinpad iránti leglángolóbb szeretetének — Vörösmarty nem volt igazi drámaíró. A mi eposait nyelv, kidolgozás és tartalom tekintetében értékké teszi, az volt a drámában legszembeötlőbb gyöngesége. A legelső, a legelhatározóbb

hatások, melyek költői tehetségének bő forrását megnyitották, nem olyan természetűek voltak, hogy szigorú tartózkodásra, tömör jellemzésre, következetes, tervszerű conceptióra és cselekvényegységre vezettek volna a költőt. Már pedig ezek a drámának fő alkotó elemei. Ezekkel kell első sorban számot vetni s következetes öntudatossággal uralkodni a feldolgozandó anyag fölött. Vörösmarty erre képtelen volt.

Az ő gondolkozását a haza és a nemzetiség eszméi befolyásolták. A honfoglalás, a magyar történelmi ősidők rajongó lelkesedést keltettek lelkében, hangulatokkal, érzelmekkel, eszmékkel töltötték be szívét, agyát; a dicsőséges múlt fényes korszakai s azoknak uralkodó, vezető férfiai — legendaszerű óriásokként állottak előtte, nagy arányú képekben, széles körvonalokban. E korszakokat, ez alakokat a messze múltból az élő jelenbe varázsolni, az élet, a valóság erejével fölruházni, ködbeveszett időket és embereket plastikus igazsággal, a valóság minden nagy és apró vonásaival egységes drámai conceptiók központjává oda állítani: — erre Vörösmarty képtelen volt.

Az ő tehetsége határozottan lyrai és epikai volt, — de különösen epikai.

Az epos, leíró, elbeszélő formájával széles mederben folyik. A szerkezetnek, a jellemzésnek számos apró és nagy hiányát el lehet benné takarni; meg lehet korrigálni. A mi a szereplők cselekvéseiből nem világosodik ki eléggé, azt a költő megmagyarázhatja kénye kedve szerint. Időben, térben és cselekvésben nagy határokat ölelhet föl, nem köti semmi. Így természetes, hogy Vörösmarty, birtokában a légtökéletesebb költői nyelv erejének, vezetve hatalmas invenciók s fényes fantázia hevétől — az eposban nagy sikereket tudott kivívni.

De viszont hiányzott belőle minden, a mi a költőből drámáirót csinál.

Volt érzéke az igazi tragikum iránt, de az emberi élet valósága nem nyílt meg előtte soha mélységeivel és részleteivel. Históriai emlékek; Schakespeare, a klasszikusok és romantikusok nagy költői foglalkoztatták fantáziáját, ezek voltak ihletének forrásai és ezek után mintázta drámáit. És a mi élet, igaz melegség az ő drámáiban lüktet, az a nemzetiség eszméjének éléte és melege.

E drámákban a szerkezet aránytalan; a cselekvény nem egységes; nem következetes; legtöbbnyire

fölösleges epizódokkal terhelt. A helyzeteket Vörösmarty nem tudja kiaknázni, a természetszerűleg kínálkozó összeütközéseket elejti s váratlan, természetellenes, sokszor erőtlen fordulatokkal találkozunk.

Alakjai nem jellemzetesek, se tetteikben, se beszédjeikben. A szenvedély hangja sehol se egyéni. Inkább az a hatás érzik ki belőlük, mely alatt maga a költő áll, mikor az alakokat fantáziájában megteremteni iparkodik. Ezek az alakok úgy szólva önmagukat magyarázzák az olvasónak és nézőnek, a helyett, hogy a belső és külső conflictusok hatása alatt egyénileg, az élet valóságához híven, természetesen, sőt szükségszerűen megnyilatkoznának. Innen van azután a túlságos szóáradat, a sok fölösleges reflexio, melyeknek erős pathosa megragadja ugyan lelkünket, de drámailag nem érdekel.

Bizonyos rajongó ideáлизмus vonul végig e drámákon és ez az uralkodó fővonás teszi csaknem valamennyit egyformává és drámaiatlanná.

E tekintetben nagyon hasonlít a mi Vörösmartynk Schillerhez, a kinél mindazonáltal több drámaiságot, több egyéni életet találunk.

A Schiller emberei túlságosan ideálisak, mintha

nem is a földön születtek volna. Egy gondolat vagy egy szenvedély pillanatának hevében aránytalanul szer-teáradnak, épen mint Vörösmartynál. A szereplő hő-sök ajkain mindkettőjükénél magának a költőnek a rajongása nyilatkozik meg pathetikus erővel. Schiller-ből az emberszeretet, — Vörösmartyból a haza-szeretet lángol, s a hangulat mind a kettőnél egy.

Meglepő még az a közös vonásuk is, hogy ez a két rajongó lelkesedésű költő, telve csupa szeretettel, magasra törő eszmékkal, tehetetlenné lesz a jó, a ne-mes karakterek egyénítésében s a rossz, gonosz, csel-szövő, buja, állatias vagy zsarnok szenvedélyek és jel-lemek festésében bravourral dolgoznak.

Schillernek nemcsak aránylag, de minden tekin-tetben szoborszerűleg bevégzett alakja a bőszenve-délyű, zsarnok II. Fülöp király vagy Moór Ferencz. — Vörösmartynak pedig „Hasszán bégje“ minden sok hiányosságai daczára, vagy például „Zarándja“ hasonlíthatlanul magasabban áll jellemzetesség tekin-tetében, mint bármelyik rokonszenves hőse. Ennek magyarázata különben a költő szeretetteljes lényében s lelkületüknek nemes hajlamáiban rejlik. A rokon-szenves hőseket önmagukból formálják, ajkaikon

az ő szeretetük, az ő nemes szenvedélyük beszél, míg a durvább veretü karakterek előtt bezáródnak egyéni érzelmeiknek forrásai s így aztán inkább meg tudják őrizni tárgyilagosságukat.

Mindannak daczára azonban, hogy Vörösmarty nem tudott fölemelkedni a világirodalom drámaköltőinek jelesei közé, a magyar drámát, különösen nyelv- és szárnyaló pathosz tekintetében igen magas színvonalra emelte s Kisfaludy Károlyt jelentékenyen túlszárnyalta jellemzés és koncepció tekintetében is.

Örökre sajnálatos dolog marad, hogy a XIX. század ez első felének legnagyobb és minden időkre nagy drámairója K a t o n a J ó z s e f nem tudott érvényesülni s kora meg nem értette. Az ő nyílt föllépése „Bánkbanjával“ ki tudja milyen hatással lehetett volna Vörösmartyra, Kisfaludyra, sőt az egész magyar drámairodalomra. De minthogy homályban maradt akkor a legkitünőbb magyar tragédia, természetes, hogy Kisfaludyé és Vörösmartyé az úttörés nagy érdeme.

Messze vezetne e helyen vonni párhuzamot Kisfaludy Károly és Vörösmarty között, részletezve a két költő drámáinak összehasonlítását. Tény az, hogy Kisfaludy Károly egészen járatlan útra lépett s drámái-

val aratott külső sikerének köszönhető, hogy megteremtette a magyar vigjáték mesterműveit. Tehetsége nem olyan természetű volt, mint a Vörösmartyé. Bár az ő genijét is a magyarság, a nemzetiség eszméje lelkesítette s magyar volt minden ízében, fantáziája nem volt olyan rajongó, mint nagynevű költőtársáé, de több érzéke volt a jellemzés apró árnyalataira, volt kedélye, humora s Vörösmartynál több objectivitással kezelte anyagát. Hogy e tulajdonságai nem a dráma és a tragédia írásban, hanem a vigjátékban forrták ki magukat, az talán tisztán csak a véletlen dolga. Lehet, hogy más körülmények között, szigorúbb ellenőrzés mellett, az irodalmi idők egyik nyugalmasabb korszakában, a drámában is tökéletesebbet teremtett volna.

Igy tehát Vörösmarty, drámaírói pályája kezdetén nem talált egyebet Kisfaludy Károly sikereinél, a melyek kétségtelenül hatalmas buzdítói voltak törekvéseinek.

De bármilyen súlyosak voltak is a körülmények, bármennyire kifogásolhatók is a Vörösmarty drámái, tény az, hogy ő vitte be elsőnek a magyar drámába az igazi tragikai pathost, s kiragad-

va Kazinczy kezéből a nyelvújítás megkezdett munkáját, megteremtette a leghatalmasabb költői nyelvet

Az igazi népies elem is az ő kezdeményezése útján nyert először polgárjogot a magyar szinköltészetben.

Az eddig elmondottakból is láthatjuk, hogy mekkora szüksége volt Vörösmarty föllépésére a magyar drámairodalomnak. E drámák egészen új világot nyitottak meg a kortársak előtt: — a magyar históriának és korszakait, a honfoglalás idejét, a magyar mythoszt. Ez volt az igazi, a természetes talaj, melybe a magyar drámaírás első plántáit ültetni kellett. Ebből a talajból kellett volna, sőt kellene a magyar drámának fölvirágoznia. Ez szabta meg később Szigligeti sikeres pályájának irányát s ki tudja — talán ez fogja ismét szendergéséből fölrázni a szunnyadó magyar dráma eszméjét.

Ezek után térjünk át Vörösmarty drámáinak részletes ismertetésére. A drámákat időszaki sorrendben vesszük vizsgálat alá.

„Salamon király.“

Különösen azért érdekes, mert Vörösmarty legelső színműve s mint ilyenben, a legélesebben nyilatkozik Vörösmarty ama drámairói sajátága, — melyről a bevezetésben részletesebben szólottunk, — hogy a jellemekben és eseményekben rejlő drámai anyagot sehol sem tudja kiaknázni. Érdekes e színmű azért is, mert Vörösmarty ennek a kiadásához (1827) kapcsolta úgyszólván az ő drámairói programját, melyben kimondta, hogy mily nagy fontossággal bír egy nemzet irodalmára, sőt kulturájára az eredeti — nemzeties dráma.

Barátai, kiknek színművét megmutatta, remény-nyel, lelkesedéssel ismerték föl benne a haza jövődő nagy költőjét, de magáról a színműről szigoru bírálato-t adtak. Ezért Vörösmarty hosszabb vitába bocsát-kozott különösen Teslér Lászlóval és Klivényi-vel s talán ez okozta azt is, hogy „Salamon király“-át tetemesen átdolgozva, megírása után csak hat évvel adta ki.

„Salamon király“ egészen a Schakespeare törté-nelmi drámáinak hatása alatt született, de fájdalom, mint Gyulai is mondja, Vörösmarty nem III. Richar-dot, nem Coriolánt vette mintául, hanem Schakespeare-nek ama színműveit, melyek inkább csak korrajzok az angol nemzet viharos múltjából; de mig Schakes-pearenél ezekben is nyilatkozik a nagy dráma-költő teremtő ereje, „Salamon király“-ban lépésről-lépésre meglátszik, hogy költője nem bir a historiai anyaggal s a tervszerűtlen bizonytalanságból sehogyse tud ki-lábolni. Nemcsak hogy aránytalanul szétfolyó, össze-függéstelen, erőtlen az egész koncepcio, de a jellemek is határozatlanok és legkevésbé se drámaiak.

Minden alakot készen kapunk, egyik sem fejlő-dik, egyik sem fokozódik előttünk. A cselekvés szin-terén mindenütt legelől áll egy közönséges gazember, Vid, kinek egy politikai eszmét kellene megtestesi-teni, de a ki oly szánalmasan közönséges és oly szegény

kiválóbb szellemi tulajdonokban, hogy szinte hihetetlen egész szereplése Salamon és a fejedelmek udvarában; nemcsak hihetetlen, de valószínűtlen, hogy ilyen ember lángba tudjon borítani egy egész békés országot.

Magának a főhősnek, Salamonnak az alakja is nagyon bizonytalan színekkel van festve. Sehol sincsen benne igazi, mély küzdelem, nincsen egyetlen momentuma se, mely valóban tragikai volna. Csak is külső okokból hajlik hol a jóra, hol a rosszra. Néhol, mint például a III. felvonásban nejével, majd az V. felvonásban Ernyeivel és Viddel állva szemközt, megérinti lelkét egy-egy nagyobb összeütközés viharának előszele, de megint csak szépen kisimul a határozatlanság és tehetetlenség színtelenségébe. Futása az ötödik felvonásban indokolatlan és nem jellemző,— mert ha hős, a milyennek mondatik, akkor a vesztett csata után nem futhat el egyetlen tekintetre, a László tekintetére, hanem kiáll a följánlott párviadal elé s vagy meghal vagy megöli ellenfelét.

A fejedelmeknek Lászlónak és Gézának meg éppen semmi tér se jut a cselekvésre. Ők egész akaratlanul vonatnak be az indokolatlan küzdelmekbe.

Legszébb és legigazabb az egész darabban az Opos és Jolánka szerelmi epizódja s ebben van költői báj is, drámai, sőt tragikai mélység is, de a darab főcselekményével absolute semmi összefüggésben nincsen.

„Salamon király“ meséje röviden ez: Vid, a király tanácsosa, Géza és László fejedelmek ellen ingerli Salamon királyt, — kik az ország harmadát birják, — hogy ő léphessen az elpusztított fejedelmek nyomába s az általuk bírt harmadrész ország fölötti uralomra. A királynak a fejedelmek gőgje által megsértett büszkeségét viszi legelőször is harczra a fejedelmek ellen. De Salamon ingatag, könnyen enged bármilyen befolyásnak. Mig Viddel beszél, addig az ő hatalmában van, de a mint Erneyi lép elébe, rögtön kisiklik a cselszövő ármányainak hatása alól. Így ingadozik ez a király az utolsó jelenetig. Most kibékül a fejedelmekkel, majd ismét összetűz velük; most békét akar, majd meg arra határozza magát, hogy népeket és tartományokat fog vérbe fojtani. Végül pedig egy vesztett ütközet után sok bűnnel terhelt lelkiismerete nem bírja ki László fejedelem átható, mély tekintetét s elfut. Videt elejti a csatában legnagyobb politikai ellenfele, a békét és egységet hirdető Erneyi.

E főcselekmény mellett halad egy bátor, nemes vitéznek, a fejedelmek hű emberének Oposnak és Jolánkának a története. Opos véletlenül találkozik a mezőn Jolánkával s megszeretik egymást. Ez a találkozás a legszebb idyllek egyike, mely valaha íratott. De Jolánkának bátyja a király embere s így ellensége Oposnak. Éppen akkor tűznek össze, a mikor Opos

Jolánkához készül, hogy megmentse a leányt a harc esélyeitől. A párviadalban C s a t á s, Jolánka bátyja elesik s az érkező leány. irtózva menekül bátyja véres gyilkosától. Felriadnak a csata kürtjei, Opos kétségbeesve rohan a csatába, hol elesik. Egy szomorú eset, mely csak külsőségeiben drámai.

E színművét Vörösmarty 1821-ben írta, de csak 1827-ben adta ki egy 1826 szeptember 4-én közrebo-csátott előfizetési felhívás útján.

A nemzeti színházban nem adták elő soha, vidéki színpadon is csak egyszer, nem sokkal megjelenése után, Sopronban.

Németre le van belőle fordítva a két első jelenés.

(Handbuch der ungarischen Poesie. Fr. Toldy. Pest. 1828. II.)

„A bujdosók.“

Vörösmarty drámái között időszaki sorrendben „A bujdosók“ következik. Három évvel „Salamon“ után bocsátotta közre.

Scenirozása sokkal gondosabb, mint legelső kísérleteé, de ebben is túlságosan utánozta Schakespeare drámái korrajzainak külső formáit s mert állandóan a Schakespeare színpadja lebegett előtte, a színválto-

zások ebben is igen gyakoriak, egy-egy felvonás három-négy helyen is történik. Ez természetesen nem csupán Schakespeare utánzás, — a kezdő drámaíró gyengesége, kinek nincsen még hatalmában annyira tárgya, sem hogy rá ne szorulna a szín illetén gyakori változtatásaira.

Vörösmarty minden drámájának hiányosságai a „Bujdosók“-ban talán a legszembeötlőbbben nyilatkoznak. A szereplő jellemelek készen lépnek föl, nem előttünk bonyolulnak, alakulnak s ez megfosztja őket attól, hogy drámailag érdekeljenek bennünket. Az egész belső konfliktus alig több, mint az expositio ismétlése fokozat és fejlemény nélkül. Azonfelül az episodok csaknem egészen elnyomják a fődolgot. Eleven színezés, erőteljes nyelv, lyrai hangulatok képezik értékes szépségeit.

Olyan motivumokra épül föl az egész expositio, a melyeket a költő később csak ismét, részben pedig egészen elejt. Pedig előtte van az indok, kínálkozik a helyzetből folyó összeütközés s az összeütközésekből folyó fejlemény, de a költő ezeket nem használja ki.

A dráma hőse K o n t, teljesen drámaiatlan. Kont egészben véve egy méltóságos nyugvó alak, ki alig cselekszik valamit s így természetes, hogy se drámai, se tragikai részvétet nem kelthet. Érdeklődésünk tárgyává és az egész mű központjává, inkább V a j-

dafi emelkedik, de ezt is épen ott veszi le a színről a költő, a hol legnagyobb szükség volna reá, — a darab végén.

A drámának meséje is alig van. Az egész néhány szóban, röviden elmondható. Zsigmond király azt hiszi Kontról, hogy elhalt nejével Mária királynéval szerelmi viszonyt folytatott s látja, hogy a trón és alkotmány ellen dolgozó pártnak Kont a vezére. Zsigmond gyűlöli őt. Kont viszont gyűlöli a királyt, mert méltatlanul bánt az általa is tisztelt Máriával s mert zsarnok önkényét az ország törvényei fölé tolja. Zsigmond bosszút forral Kont ellen s el akarja csábítani nejét; Kont nyíltan az elégületlenek élére áll, hogy védjék a koronás király önkénye ellenében az ország és nemesség törvényeit, jogait. De mindezeket csak igéri a költő, a nélkül, hogy a legkissebb összeütközés fejlődne ez alapon. A király csakhamar arra a meggyőződésre jut, hogy méltatlanul gyanúsítja Kontot a meghalt királynét illetőleg. Kont se lép sehol a cselekvés terére ellenzéki táborával, csak beszél. Beszél a király elleni gyűlöletéről, a nélkül, hogy ez a gyűlölet valami tette vinné. Végül lefejezik s ekkor a lázadó nép és ingerült nemesek élére István vajda s Gara nádor állanak.

Vörösmarty a „Bujdosók“ tárgyát, Kont és társainak történetét, mint maga írja, Hel t a i króniká-

jából s Virág Benedek: Magyar századok (II. köt. 313—314. l)-ből vette.

E dráma a már említett trilogiának a második része' akart lenni; czime eredetileg „Kont“ volt; 1825-ben már készen volt vele Vörösmarty s 1828-ban átdolgozva, ki akarta adni, azonban — mint Toldy megjegyzi — cenzurái akadályok miatt, sok ügy-baj után, a központi könyvvizsgálók elkerülésével csak 1830-ban jelenhetett meg Székes-Fehérvárott.

A „Bujdosók“-at se a budapesti színpadon, se vidéken, soha elő nem adták.

„Csongor és Tünde.“

Egyike Vörösmarty azon színműveinek, melyek kiválóképen jellemzik szerzőjük egész költői egyéniségét „Csongor és Tündé“-ben megtalálhatjuk Vörösmarty minden drámai gyöngességét és a nagy lyrikus minden ragyogó tulajdonságát. Vörösmarty legnagyobb ereje: a zengzetes nyelv és a verselés csengő bűbája, sehol sem érvényesül nála úgy, mint ebben a darabjában. Igaza van Kölcseynek, midőn azt mondja, hogy — „Csongor kincs. Minden dramaturgiai kritikázás ellenére, én a nemzetnek Csongorértszerencsét mondok.“ És igaza van Gyulai Pálnak is abban,

hogy a magyar kritikus bátran szembeállíthatja Csongort az angol kritikusoktól, az „angol nyelv zengzetessége diadalának“ nevezett „Szent-Ivánéji álom“-mal. Midőn Titánia Zuboly udvarlására készíti tündéreit, nem szól szebben, mint Vörösmarty művében a kútból felhangzó szózat, mely Csongort csábítja. Sőt az utolsó felvonásban a nemtők jelenete a maga nemében csaknem páratlanul áll a világirodalomban.

Ezt a jelenetet Gyulai Pál így jellemzi: „Mintha rózsabimbók hullanának, pillangók játszanának, madárkák csevegnének. E jelenet mintegy oda van lehelve s oly rendkívül kedves, hogy Vörösmarty benne önmagát multa fölül.“

„Csongor és Tünde“ 1829—30-ban a Kisfaludy Károly Aurorája számára készült, azonban a censura miatt Székesfehérvárott kellett megjelennie. Először 1831-ben jelent meg. Azóta négy kiadást ért. Legutóbb külön kiadásban, 1881-ben jelent meg Budapesten, Paulay Ede színrealkalmazásában.

A darab színpadi előadását Egressy Gábor kísérlette meg 1867-ben először, a színészeti iskola növendékeivel, de magának a darabnak drámailag nagyon hiányos volta s a növendékek gyöngé előadása okozták, hogy nem tett színpadi hatást. 1879-ben Paulay Ede, ki hosszabb tanulmányt is írt a darabról a „Fővárosi Lapok“ ugyanazon évi folyamában, fölvette a nemzeti

színház műsorára, miután előbb lehetőleg színszerüsítette az egésznek laza szerkezetét és teljes diadalra juttatta a magyar lyrai költészet ez igazi drága gyöngyét.

Azóta gyakran megfordul a darab a nemzeti színház műsorán, sőt néhai Rudolf trónörökösünk nász-ünnepélyén rendezett díszelőadás alkalmából is ezt adták 1881-ben. A budapesti siker után nagyobb vidéki színházakban is előadtak, — különösen Kolozsvárt jelentősebb sikerrel, — s ez által mintegy fölhívták a nemzet figyelmét Vörösmarty e tündérregijére.

„Csongor és Tünde“ színpadi hatását legelső sorban természetesen gyönyörű nyelvezetének köszönheti s második sorban annak, hogy a szerelmi történetek mindig a legközvetlenebbül hatnak a színpadról, ha nincsenek is valami nagyon kiváló erővel a néző elé állítva. A Csongor és Tünde találkozásainak gyönyörű idylljei sohasem tévesztik hatásukat Ezenkívül nagyon szerencsésen van képviselve a népies humor Balga, Ilma és a manók személyében. A Balga és Ilma küzködései, szeretkezései mulatságos ellentétét képezik Csongor és Tünde rajongó fenkölt idealizmusának, — és színpadról az egymással szembeállított ellentét is mindig közvetlenül hatnak.

„Csongor és Tünde“ tárgya Görgei Albert XVI-ik századbeli költő versesbeszélyéből van írva. Görgei históriája „História egy Argirus nevű királyfiról

és egy tündér szűz leányról“, a magyar népnek három század óta kedvencz olvasmánya. Vörösmarty már huszonegy éves korában foglalkozott e tárgy feldolgozásának tervével. Barátja Sallay említi, hogy 1821-ben megbízást kapott Vörösmartytól, hogy szerezze meg neki ezt a históriát nyomtatásban s küldje Börzönybe, hol ő akkor a Perczel fiuk mellett nevelősködött.

Vörösmarty sok helyen eltér az eredeti néprege meséjétől, több és kevesebb szerencsével. Annyi bizonyos, hogy például Szigligeti Ede, a ki „Argirus királyfi és Tündér Ilona“ című színművében ugyancsak feldolgozta ezt a népmesét, több drámaiságot és szilárdabb egységet tudott abba önteni.

A mű alapeszméje: — a tiszta, hű szerelem győzelme minden akadályon és cselszövényen.

Ugyanez az alapeszméje Görgei népmeséjének is. Csongor csak úgy mint Argirus, elveszett kedvese után indul, a kit meg akar találni, mert nem élhet nélküle. Meg is találják mind a ketten, boldogulnak is mind a ketten.

Vörösmarty azonban nem csupán külső akadályokat halmoz a szerelmese után kereső Csongor elé, mint Argirus királyfiban Görgei, de megkísérti, drámaibbá akarja tenni küzdelmét; Ledér alakjában az érzékiség s egy másik szép légi leány alakjában a

képzelőds káprázata teszi próbára Csongort. Gyulai rá is mondja (V. életr 200 l.), hogy ez mind helyes, csak az a baj, hogy egyik se fejezi ki azt, a mit a költő czélozni látszik. Ledérnek nincs is jelenete Csongorral, csak szolgájával, a légi leány megjelenése nincs eléggé kapcsolatban Csongor kedélyállapotával, holott e jelenetnek nem csak Mirigy ármányát, hanem egyzersmind Csongor gondolatbeli megtántorodását is ki kellene fejezni, midőn a szív kimerültség és reménytelenség közepett szakítani akar multjával s legalább pillanatra a könnyelmű érzelmek és kósza vágyak uralma alá esik.

Nézzük Csongort s a darabot közelebből.

Csongort, az ifjú hőst, nyugtalan vágyak világgá kergetik.

„Minden országot bejártam,
Minden messze tartományt,
De ki álmaimban él
A dicsőt, az égi szépet
Semmi földön nem találtam!”

Igy panaszkodik magában, a midőn meglátja kertjében a Tündér Ilona által ültetett aranyalma fát, a szerelmesek almafáját. A fa tövéhez oda van lánczolva Mirigy, a vén boszorkány, kit Csongor megszabadít lánczaitól és elkerget onnan. Csongor sejtelmes vágygyal érzi, hogy ennek a fának az ültetője az, kit ő szívdobogva várt annyi hajnalon.

A tündérleány leszáll Üdvlakából, szíve szerelemmel van teli Csongor iránt. A fa tövében, árnyas lugasban találkoznak s édes mámorban ringatózva ott ölelkeznek, a midőn megjelenik a vén, boszús Mirigy s levág egy fürtöt Tünde hajából, hogy majd azzal más leányhoz csábítsa Csongort.

Mirigy különben nincs kellőleg motiválva. Nem tudjuk világosan boszúja indokát, ha csak azt nem, hogy rossz, mert rossz, születésénél fogva. Egyszer azt mondja, hogy azért haragszik Csongorra, mert gőgös, majd meg azért, mert miatta nem tud hozzájutni az almafa ifjító gyümölciséhez, jöllehet, mielőtt Csongort ismerte volna, már oda volt lánczolva az almafához s megszerezhetette volna a csodás hatásu gyümölcsöt.

Visszatérve a mesére: — Mirigy közbelépése folytán Tünde távozni kénytelen. Csongor esküszik, hogy utána megy és fölkeresi.

„Tündérhonban, üdvlakon,
Virrad ékes hajnalom
Arra, mint vihar ragadnak
Őt óhajtó vágymaim.
Nincs nyugalmam, életem nincs
Mig nem birják karjaim!“ —

és elindul Tünde keresésére.

Eléri a hármas út határát s ott találkozik a hatalom, a kincs s a tudomány vándoraival. Mindegyik hívja őt maga mellé társul, de mert Tündérhonról

egyik se tud neki felvilágosítást adni, megy tovább egyedül, égő szerelemmel szívében, de Mirigy cselszövényei mindig meghiusítják a találkozást közte és Tünde között; Csongor kifáradva a már-már reménytelen küzdelemben, fáradt testtel, fáradt lélekkel, rajongó lázában meglátja a kápráztató szépségü leányalakot öltött lidérczet, kit Mirigy varázsol elő a bűvös kútból és szomjas lelke így kiált felé:

Álmok édes képzeményc,
Csodaszülte szűz alak,
Szólj, ki vagy, meny küldeménye?
Csalsz-e vagy jól láttalak?
Ah! megállj, vagy bár sietve
Menj világon s végeken túl,
Csongor nem remeg bajjoktól,
Fog követni, menj elő.”

És rohan utánna. Az alak elvezeti őt a hármas útig, a honnan kiindult s ott széteszlik, mintha csak káprázat lett volna.

Csongor erre egészen megtörik s immár reménytelen fájdalomában találózik az útojkról visszatérő, egyformán tönkrement vándorokkal, a hatalom, kincs és a tudomány képviselőivel. Csongor is megtörve, előbb azzal az elhatározással, hogy magányba bújdosik, visszatér az almafához.

Gyulai Pál megjegyzi, hogy Csongornak ez a jelenete megrontja a darab alapeszméjét, „mert Csongort

is elhagyta a remény, a hit s ez ellenkezik a dráma alapeszméjével “ (V. életr. 202. l.) Nem egészen, sőt bizonyos tekintetben még több igazságra juttatja. Igaz ugyan, hogy a három vándor Csongor ellentétes alakjait képviseli s céljuk az, hogy a szerelem diadalát jelezzék saját bukásaikkal szemben. A fejedelem elveszti országait, a kalmár kincseit s a tudós megőrül. Már most, ha Csongor is elveszti reményét szerelmében és erőtlenül összeesik, akkor hol marad a mű alapeszméje? — kérdi Gyulai Pál.

Ez a hiba csak látszólagos. Csongor elcsüggedése csak pillanatnyi itt, mint a hogy csak pillanatnyi volt, a — bár kevesebb szerencsével alkalmazott — Mirigy által fölidézett káprázat hatása is Csongorra. A Tündejét kereső Csongor lelke telve van vágygyal, szomjúsággal. Törhetetlen erővel keresi szerelmesét és a sok hasztalan küzdelem közepette egyszerre feltűnik a Mirigy bővölte leányalak, homlokán ugyanazon aranyhajjal, a melyet Tündétől lopott el Mirigy. Karja megreszket a szép leány láttára, hajában érezni véli a Tünde hajának illatát, ajka csókra szomjazik, annak a csóknak a mézére, melynek édességét a Tünde ajkain érezte először, egy pillanatra megszédül, megy a látomány után, de mikor az teljesen eltűnik szemei elől, a pillanatnyi tévelygés után annál hatalmasabb erővel támad újra lelkében a Tünde emléke. Övé lesz megint egész sze-

relmével, de most fokozva érzi a veszteség fájdalmait, lelke s idegei mintegy eláradnak a Tünde után való édes vágyakozásban és innen van gyöngesége. De szive nem ejti ki egészen azt az erőt, mely először kergette Tünde után s fel-felcsillan a remény is, hogy megtalálja. Nem azt mondja, hogy nem szeret, hanem azt, hogy boldogtalan; viszont a vándorok elvesztettek mindent, a mivel egykor kérkedtek előtte. Ő szerelméből semmit sem veszített, csak még nem jutott vele diadalra. De a diadalrajutás minden lehetősége fönmaradt számára: ifjusága, meleg szive, ereje; — viszont a három vándornak semmiféle eszköze sincsen többé ahhoz, hogy az általuk képviselt eszmét valaha diadalra juttassák. Hiszen egy egész életet kellenc elülről kezdeniök, hogy csak reményük lehessen bár, valaha ismét azzá lehetniök, a mik voltak. Csongornak csak előre kell mennie a már megkezdett úton. Szerelme diadalát csak megakadályozták a Mirigy ármányai, cselei és erőszakoskodásai, de nem tették lehetetlenné. A három vándor pedig — lehetetlenné van téve

 Visszatérve a darab meséjéhez. Tünde elé Mirigy olyan képeket varázsol, melyek Csongor hűtlenségét akarják vele elhíttetni. De szerelme mégis, újra vissza viszi őt az almafához, hol azután gyönyörre, boldogságra egyesül Csongorral.

„A kincskeresők“.

Vörösmarty jelentéktelenebb drámai műveihez tartozik, úgy conceptió, mind kidolgozás tekintetében. Egészen az akkor divatos romantikusok — még pedig a németek — hatása alatt készült. Szilágy és Jolán üldözött szerelme — szemben Zágony apai számitó fősvénységével, mintha csak nemesebb kiadása volna Raupach szentimentális „Molnár és gyermeké“-nek.

Itt is, mint Vörösmarty legtöbb drámájában, következetlenül cselekvő alakokkal s nem a cselekmény természetszerű szükségéből eredt helyzetekkel találkozunk. „A kincskeresők“ tragédia akar lenni, — de nincs egyik alakjában se igazi tragikum. A tragédia igazi hősei helyett ártatlan áldozatokkal találkozunk. Szilágyi és Jolán szerelme a körülményekhez képest elég józan, egészséges érzelem, a mely alkuszik a viszonyokkal s így aztán a két szerelmes halála nem is lehet tragikai bűnhődés, kikerülhetlen katasztrófája túláradó szenvedélyeiknek, hanem inkább csak egy motiválatlan véletlen következménye.

Zágony teljesen érthetetlen alak. Biztosan számit a föllelendő kincsre, mely őt dússá fogja tenni és leányát mégis a haramia Várihoz kényszeríti a kit a leány nem szeret. Még egyedül ebben a Váriban

volna nagyobb, igazibb drámai összeütközés, ha nem csupán szavaiból, de tetteiből is láthatnók Jolán iránti szerelmét. De így az ő ereje is mintegy elerjed a hiányos dráma talajának bizonytalan süppedékeiben s alakoskodásával, mikor mint a rablott kincs szelleme, törbe fonja Szilágyot, valóságos vigjátéki alakká lesz.

Viszont nem lehet eléggé kiemelniük a szegény legények jelenését, mely az első ily nemű rajz magyar drámáinkban. Meglepő még e darabban a Vörösmartynál szokatlan arányosság, mely az egész drámának külsőleg bizonyos klasszikus nemességet, egyszerűséget ad.

A darab meséje ez:

Szilágy és Jolán szeretik egymást, de a leány apja Zágony nem akarja ez összeköttetést a szegény vadászszal Szilágygyal s leányát a dúsgazdag Várinak szánta; ő maga is kincset keres és hisz a népmondában, mely szerint a ki hét évig ás a hegyek között, a nyolczadik évben megleli Béla elrejtett kincseit. De csak egy koponyát talál s mikor e fölötti bánatában tulajdon sírját ássa meg, rátalál a kincstre. A kincset elrabolják tőle. Úzóbe veszi a rablókat s így jut el Vári haramia barlangjába, hol halva találja Várit, leányát és Szilágyot, kik szintén kincset kerestek ott, de a két szerelmes férfi által vívott párbajban a ma-

gát közbevető Jolán halálos sebet kap, mire Szilágy elejti Várit s maga is kardjába dől. Zágony holtan rogy össze leánya holtteste mellett.

„A kincskeresők“ az 1833-iki Aurorában jelent meg, „Csongor és Tünde“ után. 1834 szeptember 16-án játszották először Budán; Pesten soha sem került színpadra, de vidéki színpadokon 1840-ig többször adták.

„Vérnász“.

A „Vérnász“ eléggé drámai conceptiója Vörösmartynak, de kidolgozása ép oly kevéssé drámai, mint akármelyik más színpadi munkájáé. A helyzetekből önkényt kínálkozó drámai actiot és tragikus összeütközéseket csodálatos gondatlansággal ejti el a jellemek és a cselekmény igazságának rovására.

Vörösmarty e művében egészen a romantikusok hatása alatt áll, még pedig kiválóképen az akkori német színház műsorát megtöltő német romantikusok — Kotzebue, Birchpfeifer, Ziegler, Toepfler, Iffland, Raymond hatása alatt. Vörösmarty nagyon gyakran eljár a német színházba s keserűen tapasztalta, hogy a közönség nagy részét a magyarok színe-java képezi, mindent el akart tehát követni, hogy a magyar szín-

háznak is teremtsen közönséget, így történt, hogy annyira befolyásolhatta tehetségét és ízlését az az irodalmi irány, mely úgy a német, mint a magyar színházban nagy sikereket aratott. Irodalmi divat, tehát csak átmeneti volt ez, de elkapta Vörösmartyt is, ki egy pillanatra, — látva a közönség lelkesedését, — elfeledte, hogy a színpad sikere nem a meggondolás gyümölcse, sőt talán sehol nagyobb szerepet a hatások okai közt a divat nem játszik. Így készült a „Vérnász“. Vörösmarty első sorban is hatni akart vele, hatni nemzetiségi szempontból, a magyar színpad érdekében. De ez csak kitérés volt Vörösmarty-nál. Igazi iskolája s nagy mintaképei az akadémia által fordításra kiadott Racine, Córneille, Voltaire és Molière voltak, kik szintén értették hogyan kell elragadni a lelkeket s nem tévesztve szem elől, hogy a min kétkedünk az hidegen hagy, a hol lángeszüket nem vesztegette meg koruk divatja, a hatásos mellett örökbecsüt és maradandót nyújtottak.

Vörösmarty e művével pályázott a magyar akadémia első 1832/3. évi drámai jutalmára s minthogy a pályaműveket az akadémiához 1833 márczius 24-ikére már be kellett adni, valószínű, hogy a „Vérnász“ nagyrésztét 1832-ben írta s 1833-ban csak bevégezte. Tíz pályatársa között mint absolut becsü munka nyerte el a száz aranyat s az akadémiai jelentés ki-

váló dicsérettel említi a rajta átvonuló „hő poétai szellemet, dagály nélkül való szép diktióját s a nyelv és verselés tisztaságát“. Nyomtatásban csak a következő évben, 1834-ben jelent meg: — „Eredeti játékszín“. Kiadja a M. T. T. Első kötet. Várnász. Budán 1834. 159 l. Előadásra 1834 november 8-án került először, Budán, másodszor 1836 augusztus 23-án ugyanott s az akkori efemer becsű, nagyjobb részt a szomszéd bécsi színházakból oda vándorolt romantikus szindarabok között, valóságos korszakalkotó sikert aratott.

A „Várnász“ szerkezetbeli hiányai között is legfeltűnőbbek azok, a melyek Vörösmarty minden színpadi művének drámai értékét jelentékenyen leszállítják: hiányos jellemfestés, hamis, semmivel sem motivált helyzetek és suggestiók.

A tragédia hőse Telegdi hűtlenséggel gyanúsítja feleségét s el akarja pusztítani az általa szült ikreket. A két csecsemőt átadja szolgájának Barangnak, hogy ölje meg őket. De a szolga szíve megesik a két ártatlan csecsemőn és sértetlenül teszi le mind a kettőt egy erdő szélén, hátha valaki arra menve megkönyörül rajtuk s magához veszi őket!... Így történik. A csecsemőket felveszi egy remete, de útközben az egyiket, a fiút, haramiák elrabolják tőle, de a leányt sikerül megmentenie s egy asszonyra bízva a

nevelést. A remete nem más, mint Telegdi vélt vetélytársa — Tanár. A leány felnő, Telegdi meglátja, megismerkedik vele s feleségül akarja venni. A nászt az hátráltatja, hogy egy rablócsapat Kolta vezérlete alatt várára tör; Telegdi ennek fenyítésére indul s ez alatt Tanár, a ki időközben értesült a leány és Telegdy esküvőjéről, magával viszi a leányt s elrejtí. Telegdi leveri a rablókat, vezérüket elfogja és le is akarja nyakaztatni, de az ifjú Kolta megesküszik, hogy visszakerzi az elhurczolt leányt, ha életének megkegyelmez. Telegdi rááll az alkura, de nem bizik föltétlenül Koltaszavában s megparancsolja fegyvernökének, hogy tartsa őt szemmel. Kolta rátalál a leányra s egy nyakába akasztott fél aranszív révén kitűnik, hogy a leány Kolta testvére, mert annak az aranszívnek a másik felét Kolta viseli. A fölismerés perczében összeölelkeznek, de ezt a Telegdi kémkedő fegyvernöke félre magyarázza s hírül adja urának, hogy Kolta elcsábította a leányt. Telegdi vad kétségbeesésében leszúrja Tanárt és fegyvernöke után siet, hogy megakadályozza parancsa végrehajtását. Már késő! Halott már mind a kettő, Kolta is, a leány is. A kettős sirnál, ködös éjszakában megjelenik Telegdi előtt a Tanár szelleme, Telegdi utána megy és egy mélységbe zuhan.

Eltékintve a mese hyperromantikus valószínűlenségeitől, nagyon erőszakolt dolog, hogy az az em-

ber, ki puszta gyanúra halálba kergeti feleségét s gyermekeit meg akarja öletni, egykori vetélytársának most évek multán elhisz mindent puszta szóra. bizonyítékok nélkül.

Tanárnál is nagyon valószínűtlen, hogy a leányt egy útszéli rostély mögé zárja csak azért, hogy az őt kereső Kolta véletlenül, de elég kényelmesen reá találjon.

Az sincs indokolva, hogy az az asszony, ki a leányt nevelte, csak oly könnyedén odaadja Telegdinek a nélkül, hogy bevárná az akkor útban levő Tanárt, kinek a leányáért felelősséggel tartozik.

Ezek csak épen a legszembeötlőbb s rögtön az első pillanatra észrevehető gyengeségek a többi mellett, melyek kihívják kételkedésünket. Ismételve, hogy a min kétkedünk, az hidegen hagy, — drámai szempontokból a „Vérnász“ se szerencsésebb alkotása Vörösmarty-nak többi tragédiáinál.

„A fátyol titkai.“

Egyetlen vígjátéka, egyetlen modern tárgyú szin-padi munkája Vörösmartynak, miután a kiadatlan „Elbusult diák“-ot nem lehet számításba venni.

Ez a vigjáték különösen érdekes tanulmány lehet annak a kezében, a ki a Vörösmarty drámairói egyéniségével foglalkozik. Az a költő, a kit nemzete fényes multjának írott emlékei, Schakespeare, Hugo, Moreto, Racine alakjai és versei lelkesítenek s kinek fantasiáját nem az élet valósága termékenyíti, — hogyan jutott e vigjáték írásához?

Ő maga azt mondja egy helyen dramaturgiájában, hogy vigjátékainkban kevés a költészet s attól fél, hogy ez a műfaj teljesen el fog sülyedni nálunk a próza és a satyra süppedékeiben. E vallo-más alapján Gyulai Pál azt következteti, hogy Vörösmarty fel akarta emelni a magyar vigjáték prózáját a magasabb vigjáték színvonalára, példát akart mutatni kortársainak s azért írta meg „A fátyol titkait“, a melynek főmotivuma lényegében nem egyéb, mint Moreto „Közönyt közönnyel“ czimü vigjátékáénak.

Gyulai Pálnak igaza lehet, de a fentebbi nagyfontosságú kérdésre nem ad elég felvilágosítást. Mert mindenesetre nagyfontosságú dolog, ha egy olyan jelentékeny író, mint Vörösmarty, elhagyja munkásságának már megszabott irányát s a magyar ős történelemtől, a magyar mythologiától a modern élet formáihoz fordul. Szerintünk, azt hisszük, ennek magyarázata a következő: majdnem minden költőben,

tartozzék bármilyen idők bármiféle iskolájához, de különösen a drámaköltőben — mikor már kiharsadt benne a teremtés, az önálló műalkotás igazi szikrája — fölébred. a körülötte rajzó eleven élet hatása s a vágy, hogy e szemmel látott, közvetlen közelből érintett való életből merítse anyagát. Ez a hatás nem kerülhette ki Vörösmartyt sem, a ki a historiával s a classikusokkal és romantikusokkal való foglalkozásában, bizonyára megérezte, hogy drámáiból hiányzik az az igazság, az az életerő, a mely a dictiót meleg szenvedélylyé, a dráma és tragoedia hőjét eleven, igaz emberré alkotja. Ez a meggyőződés vontá figyelmeibe a modern életet, ez ébresztette benne a vágyat, hogy vele mindenben egyenlő s korában élő alakokat szólaltasson meg. És hogy ez sem sikerült neki egészen, annak oka, — mint a bevezetésben is elmondtuk, — az ő drámairói képességeinek hiányos volta s főleg az, hogy nem volt elég megfigyelő ereje.

Mert a „Fátyol titkai“ tényleg nem egyéb, mint részben a költő fantaziájának önkényes szüleménye, részben pedig a Moreto Donna Diánájának halvány utánzata.

De egy kétségtelen kiválósága e vigjátéknak is van: a nyelv ereje. Sem előtte, sem utána ilyen költői nyelven s azért még is egyszerűen, természetesen — magyar vigjátékban nem beszéltek.

De a szerkezet itt is hiányos, a cselekvény majdnem lehetetlen s a legegyszerűbb, legközönségesebb társadalmi igazsággal, conventiókkal élesen ellenkezik.

Meséje röviden ez: Hanga gyűlöli a nőket s elhatározza, hogy nem fog megnősülni soha. Vilma, a ki szerelmes Hangaiba, meg akarja ezért büntetni az ifjút, de később eláll e szándékától s kettős alakot ölt, hogy Hanga szerelmét próbára tegye. A próba sikerül, a szerelmesek kibékülnek s egymáséi lesznek.

Elégé sikerültek a vidéki uracsok udvarlásainak, kalandjainak episodjai. Ezek az alakok elég mulatságosak is, de az a bajuk, hogy alig lehet őket egymástól megkülönböztetni. Semmi egyéni, de még csak semmi tipikus vonás sincsen rajtuk.

A vigjáték nemzeti színpadunkon csak kétszer adatott. Először 1844. május 7-én Kovácsné javára, ki benne Katicza, a szobaleány, szerepét játszotta. Ezen kívül még a kolozsvári nemzeti színházban tetek vele kísérletet, de a darab nem tudott megállani a műsoron.

„Árpád ébredése.“

Vörösmarty drámairói pályájának utolsó korszakában készült „Árpád ébredése.“ Tulajdonképen

nem egyéb alkalmi költeménynél a pesti nemzeti színház megnyitásának ünnepére szánva s csak azért említem meg többi drámai művei között, mert drámai formában és színpadi előadásra készült.

A sírszellem felébreszti Árpádot halotti álmából s az odaérkező költő elvezeti őt a felépült nemzeti színház elé, hol Árpád nyílt védelmére kel a magyar színészet üldözött eszméjének. Ezzel Vörösmarty mintegy jelezni akarja a színészet fontosságát kulturális és nemzeti fejlődésünkre, valamint Kölcsey is egyik beszédében az államférfiak oltalmába ajánlja színészetünket.

Az alkalmi drámai költemény igen hangulatteljes, csak az Árpád fölébredésének motiválása zavarja a hangulatot és éles ellentétben áll az egész költemény tendenciájával. A sírszellem azzal az indokolással kelti föl Árpádot, hogy hálás akar lenni, a miért csatáin annyi életet juttatott az ő hatalmába. Nem jobb lett volna e helyett, ha az élet, a mindent tökéletesedésre fejlesztő erő szelleme nyitja föl Árpád sírját, hogy megmutassa a hősnek azt a földet, melyet örökül hagyott utódainak, a fejlődés hosszú évszázadai után?!

E drámai költeményben Vörösmarty a többek között igen szerencsésen örökölte meg azt a derék napszámot, a ki két hétig ingyen dolgozott a színház építésénél.

„Árpád ébredésé“-vel nyitották meg a pesti nemzeti színházat 1837. augusztus 22-én.

Vörösmarti e művét úgy látszik sebesen, néhány nap alatt írta meg s mint a nemzeti színház könyvtárának a példánya mutatja, idegen kéz által tisztázott művén utóbb számos sajátkezű javítást eszközölt. Legérdekesebb és jellemző e változások között ama tiszor törlése, melyek az ébredő Árpád haragját oly élesen rajzolják:

„Oh a ki fenn uralkodol, Hadúr!
Te nem vagy olyan Isten, a kinek
Térdem hajoljon; munkáid hiúk
S játékok inkább, mint isten művek.
Te nemzetet ragadsz ki a homályból
S előbb, mint a nagy pályát végzené,
Lebuktatod tündöklő csillagát.
Ha oly erős vagy s rontanod gyönyör,
Zúzd össze a világot s ülj reá
Akkor dicső lész, mert magad maradsz!“

Ugyancsak e példányba jegyezte be saját kezével, hogy kiknek óhajtja kiosztatni a szerepeket: Árpád — Lendvay vagy Megyeri; A Költő — Egressy Gábor; A Színésznő — Lendvayné; A Napszámos — Telepy; Az Öreg — Megyery vagy Szentpétery; A Sírszellem — valamelyik fiatal színésznő, de utasításban adja, hogy férfi ruhába legyen öltözve.

A nemzeti színházban ötször adták elő „Árpád ébredése“-t, legutóbb 1862. augusztus 22-én, az intézet fenállásának huszonötéves jubileumán.

Érdekes tudni még azt is, hogy e sorok, melyeket a Költő mond az ébredő Árpádnak:

„Köztünk is fenn van még Prometheus,
Kinek szívét az üldöző kajánság
Kányái marják, mert szelid vala
Embernek nézni embertársait,
S ő óriási fájdalmában is
Oly törhetetlen, mint volt valaha.“

a korszak bálványozott alakjára, báró Wesselényi. Miklóstra vonatkozik, ki a jobbagység érdekében Szathmármegye közgyűlésén mondott beszédéért üldözést szenvedett.

„Árpád ébredése“ nyomtatásban is megjelent előadatása esztendejében („Árpád ébredése“. Előjáték a pesti magyar színház megnyitásának ünnepére. Irta Vörösmarty Mihály. Pest, 1837. Trattner-Károlyi. 12. r. 27. l.) s utóbb még háromszor; a műre parodiát is irtak, mely „Árpád násznagysága“ czim alatt jelent meg 1837-ben a pozsonyi Hirnökben. A parodia szerzőségével magát a szerkesztőt, Csátót gyanúsítják.

„Árpád ébredése“ Vörösmarty drámai művei között inkább históriai, mint költői jelentőséggel bír.

„Marót bán.“

Egyike Vörösmarty legromantikusabb darabjainak. Valósággal eposzba illő tárgy, mely csak erőszakos eszközök útján simul a színpadhoz.

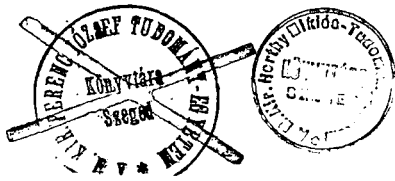
Férfikora legjavában, 1838-ban írta Vörösmarty, midőn a német romantikusok hatása alól a francia romantikusoké alá került s a korszak jelszava a „színpadi hatás“ volt. „Marót bán“ tárgya — hatásos nemzeti keretben egy hihetetlen, idegizgató, borzalmas, igazán francia ízű téma, mely naiv és hajmeresztő egyszerre. Szerencsétlenül egyesül benne a nemzeti rajongással az idegen hatása s a mi jó e darabban, az a magyar, a rossz és gyenge az utánozott. Csak a gyengeségeket lehet utánozni.

„Marót bán“-ban iparkodott Vörösmarty legyőzni az eddigi darabjaiban tapasztalt szerkezeti hiányokat, egységes cselekvényre törekedett, helyes psychológiára, kevesebb szóra — szóval drámai akart lenni. Nyújt is mindezekből valamit, de még se érte el azt, a mit akart. „Marót bán“ a nemzeties alapokon induló reform korszak terméke, Vörösmarty korának két ellentétes drámai felfogását — a színpadi és költői hatást iparkodott összefonni benne. Költői magaslatról akart színpadi hatást elérni. Ez se sikerült neki teljesen. A darabnak, jóllehet abban az időben Vörösmarty nagy-

ságát egyhangulag, mindenfelől elismerték, — erősebb színpadi hatása nem volt

„Marót bán“ 1838-ban jelent meg. Kiadására a költségeket néhány műpártoló adta össze s az így készült példányokat Vörösmartynak ajándékozták. A gyűjtést Bajza rendezte s ő mondja az első kiadás végszavában, „— jelen mű néhány lelkes műbarátnak köszöni megjelenését, kiket egyedül az ügy s a költő iránti tisztelet egyesített e célra. Szerénységök elhallgattatni kívánta nevöket: de én, kit a munka nyomtatási gondjaival megbízni sziveskedtek, nem akarván az olvasót megfosztani azon örömtől, hogy tudhassa, kik valának a művészetnek meleg barátai, becses neveiket ide jegyzem“ — s itt elősorolja az előfizetők neveit, kik nagyrészt pesti lakósok.

A darab eredeti címe „Erdődi bán“ volt s a III. felvonás ily cím alatt jelent meg mint mutatvány, az Athenaeumban (1838. ápr. 5.) — de cenzurái rendeletről kénytelen volt címét „Marót bán“-ra változtatni. E rendelet oka nagyon kicsinyes, sőt nevetséges, töröltették az „Erdődi bán“ címet, nehogy a Horvátországban birtokos gróf Endrődy nemzetség jó híren csorba essék. A darab eredeti színhelye is Horvátország volt s így történelmileg is valószínűbb, mint mostani alakjában, midőn Marót, mint macsói bán szerepel. Ez a hivatal a török időkben korán elenyészet.

A darabot először 1838. május 19-én adták a nemzeti színpadon bérletszünetben. Első előadása a színházi jegyzőkönyv tanúsága szerint 479 frtot jövedelmezett, mely összegnek egy ötöd része a költő illetéke volt. Ugyanazon évben még négyszer adták elő s néha-néha azután is elővették. Az első előadáson Maróthot Bartha, Bodot Egressy Gábor, Hasszánt Megyeri, Idát Lendvayné játszotta. Utóbb Bod szerepét Lendvayné vette át.

Nagy hatást nem tett a darab, a színészek kedvetlenül játszottak s a közönség se igen kívánta. Telt ház csak az első előadásra volt. A kritika is ez alkalommal bánt először erősebben Vörösmartyval, mert mindeddig tiszteletteljes távolban tartotta kritikusaikat souverain tekintélye s gyengébb műveivel is simogató módon bántak.

Ezen erősebb kritikának irodalomtörténetileg is érdekes háttere van. Az Athenaeumnak (Vörösmarty, Bajza és Toldy) úgy az irodalomban s az akadémiában, valamint a közönség fölött gyakorolt uralma és tekintélye ellen lépett fel a Kunoss-féle „Természet“ szépirodalmi melléklapja a „Lombok“, a Munkácsy „Rajzolatok“ s a pozsonyi „Hirnök.“ Csupa fiatal, heves író, kik neki rontanak lépten-nyomon a lassú járású, komoly és merev Athenaeumnak. Csató a Hirnökben küzd körömszakadtig az Athe-

naeum ellen. Megjelenik „Erdódi bán“-ból a mutatvány az Athenaeumban s Csató rögtön neki megy. A legújabb francia romanticizmus iszonyúságaival egyesült német okoskodást és szentimentálizmust olvas' rá s gúnyosan keresi, hogy hol vannak hát azok a sokat kürtölt Vörösmarty-féle Shakespearai tanulmányok. (Ez időben fordította Vörösmarty Shakespeare Julius Caesarját). És végzi cikkét ezzel a nem épen igazságtalan, bár kemény, de az utókor által igazolt kijelentéssel: „Végtére is meg fog valósulni, mit publicumunk régóta sejt vagy tud, hogy tudniillik Vörösmarty úr, ki költészetünknek eddigi kifejelettségéhez képest tagadhatatlanúl nagy az eposzban és lyrában, nem több mint közép szerű a drámában.“

Igazságtalannak nem igazságtalan, de hogy Csatót a pártosság elfogultsága vezeti ítéletében, bizonyítja, hogy Hazuchának (később Kelemenfi László), — kinek nevét ma már csak az apróságokra is kiterjedő figyelmű irodalomtörténet író — ismeri, — egy töredékről elismeréssel emlékezik meg.

Csató támadására Bajza reflektál a Figyelmezőben (1839. 39. sz.) s megrójjá, hogy mennyire igazságtalan Vörösmartyval szemben, ki úttörő s első drámája „Salamon“ óta folyton halad úgy szerkesztés, mint színszerűség tekintetében.

A Csató kritikája mellé áll, sőt kiméletlenség

és erős hang tekintetében még fölülmúlja a „Lombok“ ide vágó cikke, mely alá Mary álnév van írva. (1838) Így ír: „E színmű iratott, hogy írva legyen, minden hivatás, a genius minden sugallata nélkül; iparkodó kezek által szorgalommal összerakott beszédhalom, lélek és belső élet nélkül; csak csinált virág, melyre tarkán rákenvék a külszínek. Vörösmarty tragédiaírásra nincs alkotva, személyei eszelősek, kiknek szájába helyes beszéd helyett keresettet ad s csupán nyelve elég jó.“ (Közli Ferenczi Zoltán „Kolozsvár“ 1891. 23. sz.)

E közben az akadémia 1839-ben kétszáz arannyal, nagy jutalmának felerészével tiszteli meg „Marót bán“-t

Az akadémia jelentése a következő: „Az 1838-ki nagy jutalom ügyében munkált küldöttség az illető évben megjelent munkák közül négyet emelt ki különösebben, úgymint: Vörösmarty Mihály szomorújátékát: Marót bánt; Gebhardt Ferencz: Különös orvosi nyavalya és gyógyítás tudománya második kötetét; Tarczy Lajos: Természettanát két kötetben és Balázsházy János: Háztartás és Gazdaságtudomány című munkája első, a Háztartást magában foglaló kötetét. Minthogy azonban az elsőre nézve még előbb azt vélelve elvben eldöntendők, vihat-e színmű — miután az akadémia úgy is

egy külön évi jutalom által gondoskodott a színiköltés előmozdításáról — nagy jutalomért is; a másod és harmad helyt idézett munkákra nézve pedig, minden érdemök mellett is, némely lényeges, azokat véleménye szerint a jutalomtól elejtő fogyatkozásokat talált, a küldöttség: a Balázsházy Háztartásának, tudományossága s hasonlítva nagyobb eredetisége miatt, ajánlá oda íteltetni a 200 aranyat; a többi hármat pedig a következőkkel együtt dicsérettel illetetni, u. m. Eötvös József Véleményét a fegyház-javítás ügyében, Gegő Elek Moldvai utazását, Szemere Bertalantól Tervét egy építendő javító fogháznak a magányrendszeri elvei szerint, Szigligeti Eduárd szomorújátékát: Gyászvitézek, Vallas Antal Egyetemi Számtudományát s végre Zsoldos István két munkáját: Néhány szó a honi közbátorságról és Életpálya. A gyűlés azonban elvileg kinyilatkoztatván, hogy a nagy jutalomért vihatást nem kívánja a munka terjedelmétől felfüggeszteni s így a társaság drámai jutalmáért nem versenyzett színműveket is a nagy jutalomért vihatónak tart: a megjutalmazandó munka iránt legott többfelé ágaztak el a vélemények; s miután a többség ily körülmények közt a jutalmat két felé osztani határozta: titkos szavazás útján Balázsházy és Vörösmarty munkáinak határozatott az elsőség, oly pótló

határozattal, hogy mivel Balázsházy munkája mellett egyértelmű volt a gyűlés nyilatkozata, a fel nem osztható emlékbillikom ennek jusson; dicsérettel pedig, mint a megjutalmazottakhoz becsben legközelebb állók, Gebhárdt és Tarczy munkáik emeltessenek ki!“ (A M.-Tudós-Társaság Évkönyvei V. kötet Budán, 1841. 29. lap.)

Csató a „Hírnök“ 1839-iki 96. számában újra neki esik a darabnak. Eddig csak azért nem bánt el vele részletesebben, mert olyan rossz, hogy bírálni se érdemes. De most íme hozzászól. Vörösmarty két irány közt inog, szerkesztés tekintetében a klasszikusokhoz tartozik, de a kivitelben a legújabb francia romantikusok iskoláját követi. Alakjai nem emberek, nincsen saját, következetes karakterük, — „nem felmagasult emberi érzelmek, hanem állati, felbőszült gerjedelmek izgatják, melyeket többnyire aljas póri, szemérmetlen nyelvvél fejeznek ki“.

De még ez nem elég, — az irodalmi tolvajság vádját is rá akarják sütni Vörösmartyra. A „Lombok“-ban (1838. 113 stb.) Hazucha mutatványt közölt, „Iván“ című drámájának harmadik felvonását. E felvonásban Zolt, egy pánczédba bújva épen úgy hallgatózik, mint Vörösmartynál Marót bán. — A mutatvány alatt egy jegyzetben olyan forma czélzást

tesz, mintha ezt az ötletet tőle vette volna Vörösmarty, mert épen ez a műve 1836-ban be volt adva az akadémiához „Párviadal“ czim alatt, mint pályamunka. Vörösmarty volt egyik kritikusa s. 1837-ben meg is dicsérték.

Több se kellett Munkácsy-nak, a „Rajzolatok“-ban dühösen neki ront Vörösmartynak s plagiummal vádolja. Vörösmarty a „Figyelmező“-ben (1838. 24. sz.) nyugodt méltósággal utasítja vissza e nemtelen vádat. Higgadt magatartásával Csatót is részére nyeri. Elmondja, hogy öt éve foglalkozik már e darabja tervével s mindenik tervében megvolt a vitás jelenet, „de egyébbel, mint csupán ily olcsó leleményekkel törekedvén érdemet szerezni, arra s annak eredetiségére oly keveset tarték, hogy Hazucha Vasemberére valóban nem is emlékszem és szégyenleném, ha több évi munkálkodásom sikere egy szegény ötleten szenvedne hajótörést.“ Ebben a nyilatkozatban azután Hazucha is megnyugodott.

Térjünk a darab belső tulajdonságainak tárgyalására.

A mi Vörösmartynak majdnem valamennyi drámájáról többé-kevésbé elmondható, azt mondhatjuk Marótjáról is. Van benne elég, sőt néhol sok és igazi

tragikai elem, de ezek kicsúsznak az erőszakosan keresztül vitt, mesterkelt cselekmény, — az ellentétes és következetlen, önmaguknak ellent mondó jellemek résein.

Hasszán bég hihetetlen alak, bármily erős külvilágban; bosszuálló, fanatikus gazember, annyira ellenszenves, hogy megszűnik drámailag érdekes lenni. Szörnyeteg, de csak külső nyilvánulásaiban, mert temperamentuma nyugodt, daczára vehementiájának. Tetteit nem indokolja benne a belső ember, sőt mintha nem is az ő akarata s cselekvése volna az, a mit akar s a mire törekszik. Atyját s három testvérét ölte le a csatán Marót bán, testvérét is elfogta s egyik szolgájához adta feleségül. Ezért akar bosszút, kegyetlen bosszút a bég. Elfogva Marót kis öcscsét, Bod név alatt hölgyrablónvá neveli fel; Marótot is, ki öcscsét ki akarja váltani a bég kezei közül, hitszegően lesbe csalja s elfogatja.

Bosszuját a darab megindulásakor úgy szándékszik keresztül vinni, hogy majd Bod által elcsábíttatja Marót feleségét, elraboltatja, háremébe szerzi s azután lefejezteti Marótot. De előbb megismerteti vele gyalázatos öcscsét, Bodot.

Ez a Hasszán egy örült, erkölcsi beteg, kit a barbárabb kor se igazolhat eléggé s drámai szereplésre, támogassa bármennyire poetikus, nemes toll,

nem alkalmas, ha csak nem mint beteg, kinek gyógyulását vagy pusztulását akarja a közönség szeméi előtt végig mutatni a szerző. A modern — értsük a modern alatt a divatosat, — naturalismus valamelyik túlzója vállalkoznék az ilyesmire.

A Bod alakja s jellemfejlesztése is francia divatra romantikus. Egy romlott, azaz mesterségesen elrontott kedély és szív, átalakuló félben egy nemes szenvedély hatása alatt. Gyűlöli gazdáját, a béget, el is hagyta volna már, ha az azzal nem kötné magához, hogy engedetlensége esetén megöleti öreg apját s nem biztatná, hogy teljesítve parancsait, vissza adja neki apját. Bod nem ismeri apját s a romlott ember mégis rajong érte. Hiszi a Hasszán ígérését is, holott ő tudhatja legjobban, hogy mennyire szokta beváltani szavát. És következetlen később is. Marót neje miatt elhagyja a béget, a nélkül, hogy látnánk valamicskét a küzdelemből, melynek okvetlenül elő kell törnie ezen új érzelem szerelme, s régi, annyi éveken át biztatott, atyja után való vágyakozása között. Bátyja, Marót bán felesége, Ida iránt támadó szerelme meghiusítja Hasszán terveit. De ezt az átalakító, hatalmas erejű szellemet se láttatja eléggé Vörösmarty. Bod kurizál s „szerelme csak egy közönséges udvarló csábítása, de nem egy szilaj szív gyöngédsége, egy tévedt lélek küzdelme és fölemelkedese. Ide járul még, hogy nem

tudjuk, nem értjük, hogy Bod, a kóbor vitéz és Ida, a feddhetlen bálné, hogyan szeretnek egymásba. A szerelmet nem kell indokolni, mondják sokan. Jól van, de minden esetre megfoghatóvá kell tenni. A hol természetes, könnyen megértjük, mint Romeo és Juliában, de a hol nem látszik természetesnek, mint Othelloban, a költő némi indokolással igyekszik megfoghatóvá tenni. Vörösmarty elmulasztja ezt; Ida szerelme talány marad előttünk. De különben is az olyan lanyha, hogy nem valószínűek érette hozott áldozatai.“ Így ír Gyulai s elítéli, minden báj, érdek és drámaiság nélkül valónak mondja Ida küzdelmét is, kötelessége és szenvedélye között, mely „e nőben csak mint szenvedőleges állapot nyilatkozik.“ Bizonyos, hogy Vörösmarty épen az ilyen esetekben dokumentálja, mennyire nincs költői tollának érzéke, az igazán drámai, szinte maguktól kinálkozó helyzetek iránt s hogy mennyire hiányzik a mi jelesünkből a nagy drámaírók amaz önkénytelen ösztöne, mely megkapja a geni-jének való témát. Corneille remekét, a közmondássá (Beau comme le Cid!) vált „Cid“-et építi föl erre a lelkiállapotra, — a kötelesség és szenvedély közti küzdelemre.

Halvány a Marót alakja is; szótartó, büszke, ne-jét szerető, lovagias nagy úr a darab elején s mindezt megtagadja a darab folyamán. Bod a bég kegyetlenül kieszelt terveit ellenére, Idába szeret Hasszán, hogy

mégis keresztül vigye bosszuját, módot változtat. Haza ereszti Marót bánt. Küldjön maga helyett hat nap alatt vagy ötezer aranyat vagy térjen vissza börtönébe. A bán otthon, hol Bod f glalta el helyét, majd úgyis megtalálja a poklát! Marót az úton találkozik ismeretlen öcscsével, szolgálatot is tesz neki, — megvédi Hasszán orgyilkosai elől. (Ime a következetlen Hasszán, majd hogy ismét maga el nem rontja bosszúja tervét! Mert ha Bodot megölik, minek haza eresztetni Marót bánt?) Boddal érkezik várába. Ott titkon kihallgatja a szerelmeseket s a büszke, nejét szerető, lovagias nagy úr, kinek adott szavában megbízik még a szörnyeteg Hasszán is, — alakoskodni kezd s ráér felkorbácsolt szenvedélyének daczára, komédiát rendezni.

Elrendezteteti a saját temetését előbb s csak azután áll bosszút, még pedig ugyancsak galád módon. Hasszán a vár alatt s ő a feleségét adja a gyűlölt töröknek. Nagyon okos, hideg, lágy és nemtelen ez az eleinte szótartó, büszke nagy úr! Aztán megpuhul s már-már bánja is a mit csinált, de Hasszán nem alkuszik. Már most haddal indul reá az ingatag bán, de előbb végezni akar Boddal, kiről a vérpad alatt tudja meg, hogy öcsce. Ez a jelenet megható, szép, de annál sivárabb a többi.

Öcscsével együtt megy a bég ellen. Bod az ütközet esélyei közt, mely balsikerűnek látszik, Ida sát-

rába jut s megöli, nehogy a bégé lehessen. Elesik maga is. Marót győz, felakasztatja Hasszánt s életét a török pusztítására szenteli.

Eddig a mese és most tegyük hozzá, hogy Vörösmartynak mégis ez a legszinpadképesebb, legtárgyilagosabb s valamennyi között, drámai szempontból, a legsikerültebb darabja. Szerkezetében meglátszik az egységre való törekvés, — jóllehet alakjai külön-külön megosztják érdeklődésünket, — és daczára a lép-ten-nyomon feltörő lyrai és szónoki elemeknek, sok helyt megrázó erővel nyilatkozik a szenvedély, azon a művészi, bevégzett és bűbajos nyelven, mely költőnk nagyságának legfényesebb tulajdona. Hatalmas a III. felvonás első jelenetében. Marót bán háborgó lelkének megnyilatkozása, később meg őrzöngő szenvedélye, midőn borzasztó elhatározással készíti elő boszujának rettenetes ünnepét. Kitünő a IV. felvonásban az a jelenet, midőn öcscsét a hóhérnak dobja s nejét a sirboltban hagyja. A dráma fénypontja az V. felvonás első része, hol Bod Marót bánban a bátyjára ismer. Egy egész világ omlik össze a két testvér között, ekkor ébred bünei iszonyu tudatára Bod s itt látja maga előtt örvényleni azt a pokoli mélységet, mely életének jobb felét örökre eltemette. Midőn a két testvér kiengesztelődve öleli át egymást, érezzük, hogy egy láng-lelkü költő hatalmas genije érintette szívünket.

Az „Áldozat“

Drámairói pályájának alkonyát érte már Vörösmarty, midőn az „Áldozat“-ot írta. Ezt a tragédiát még csak egy követte, a „Czillei és a Hunyadiak.“

Összehasonlítva az „Áldozat“-ot Vörösmarty egyéb drámáival, azt találjuk, hogy a jambusok zengzetességére s a conceptio arányosságára nézve fölülmúlja bármely tragédiáját. De meseszövése, bonyodalma, jellemfestése jóval mögötte marad akár a „Vérnász“-nak, akár „Marótbán“-nak. A magasan szárnyaló, de pszichologiailag nem mindig igazolt pathoson kívül alig van benne valami, a mi szinpadi értéket adna a tragédiának

Meséje halvány, laza összefüggésű, helyzetei erőszakoltak, a jellemzetes energiát nélkülöző alakok mintegy felolvadnak, szétfolynak a pathos túláradó hevében s a diktiókban.

De az tagadhatatlan, hogy ezek a diktiók a Vörösmartyéi, tehát gyönyörű szépek. Bennük van Vörösmarty szent rajongása, az a szárnyaló, lobogó lelkesülés, mely oly hasonlónvá teszi a mi nagy költőnket a németek Schillerjéhez. Ez a két nagy költő egyforma erényekkel ékeskedett s ugyanazon hibákban szenvedett. Mind a ketten a saját meleg, exaltált lényüknek

hangján beszéltetik alakjaikat s mind a kettőjüknél egyformán csodálatos az hogy mikor jellemzésre, egyénítésre kerül a sor, ez a két rajongó, idealizmussal tele lélek — a rossz embereknek tökéletesebb képét adja mind külső, mind belső megjelenítésükben, mint a jóknak. Vörösmarty Mirigyé, Hasszánja, Zarándja, Czilleije messze kimagaslanak rokonszenves hősei fölött az igaz, határozott jellemzésben. Schiller sem teremtett egyetlen tragédiájában se olyan hatalmas, korrekt alakot, mint a milyen a sötét, rideg, zsarnok II. Fülöp király „Don Carlos“-ban.

Az „Áldozat“-ban is Zaránd fondor lelke van a legtöbb igazsággal és következetességgel megrajzolva. A tragédia hőse Szabolcs már kevésbé sikerült. Jellemével teljesen ellenkező helyzetekbe viszi őt a költő. A helyett, hogy nyiltan síkra léptetné vetélytársa Zaránd ellen, bujkáltatja és orgyilkos módjára nyilakat röpített vele Zaránd után. Zenő megőrülésére az ötödik felvonásban; igen helyesen és találóan mondja költőnk kiváló biográfusa Gyulai Pál, hogy az inkább színpadi csíny, mint lélektani fejlemény.

A tragédia szerkezete se elég világos és nagyon hiányos. Főlöszleges helyzetekkel találkozunk s ezek helyett nélkülözzük a szükségeseket és természeteseket.

Ilyen természetellenes helyzet például az, hogy Szabolcs, megérkezve az új háza földjére, bújkál a

helyett, hogy nyíltan szembeszállana Zaráddal. Ép ily érthetetlen, hogy Csilár mindent elbeszél bátyjának, a mi válásuk óta történt, csak épen azt nem, hogy ő most menyasszonya annak az embernek, ki bátyja kedvesének a csábítója. Az se lesz világos, hogy Zenő felesége-e, vagy csak kedvese Zarádnak. Az is természetellenes, hogy Zaránd gyáva hitszegéséről mindenki értesül, csak Csilár nem.

Vörösmarty e tragédiája már 1839-ben nagyrészt készen volt s 1840-ben tette rajta az utolsó simításokat a költő. A pesti nemzeti színházban 1841 április 26-án adták először Fán c s y javára, ki Zarándot játszotta benne; azon évben még négyszer adták s koronként később is elővették. A nemzeti színház Vörösmarty halálának évnapját leginkább e tragédia előadásával szokta megünnepelni november 19-én.

A tragédiának már többször említett páthosa, szárnyas diktiói feledtetik ugyan a nézővel a szerkezet s jellemzés hiányait, de mélyebb, maradandóbb hatásra képtelenek.

„Az áldozat“ a honfoglalás idejében játszik. Szabolcs, Előd vezér fia nem megy Ál m o s s a l az új hazába, hanem otthon marad az ő s hazában, mert szereti Z e n ő t, kinek atyja a honmaradottak élén áll. De Zenőt magával csábítja Z a r á n d vezér az új hazába. Mikor ezt Szabolcs megtudja, boszút esküszik s elindul a csábító után. Az új haza földjén ta-

lálkozik szülei sírjánál hugával Csilárral, a kiről nem tudja, hogy a Zaránd menyasszonya, mert Zaránd időközben már megunta Zenőt s-előbb elkergeti magától, majd attól féltve, hogy Csilárnál árulója lehetne, — el akarja veszteni. De a kellő pillanatban megjelenik még elég jókor Szabolcs és párbajban megöli Zarándot.

Itt végződhetnék a darab. De még van egy felvonás, melyben Zenő megőrül Zaránd halála miatt és Szabolcs elfoglalja a kibékült nép vezérletét

Czillei és a Hunyadiak.

Utolsó drámái munkája Vörösmartynak. Es sajátos jelenség, hogy ugyanazon eszme, mely először megindította a költő drámairói munkásságát, ismétlődik pályája végén: a trilogia eszméje.

1821-ben, mint már említettük — baranyai kirándulása alkalmával — Siklós várának szemlélete ébresztette benne az első trilogia eszméjét. Ez első tervezetből született Zsigmond király és a Bújdosók. — Drámairói pályája végén, már egészen a Schakespere királydrámáinak mintájára tervezte a Hunyadház históriájából vett trilogiát, de csak az elsővel és a második egy részével készült el.

Történetünknek legfényesebb korszaka — a Hunyadi-ház dicsősége — mélyen érdekelte pályája végén a költőt, mint egykor ifjúságában Árpád alakja. De míg Zalán futása élénk visszhangot keltett, addig e különben is csonka trilogia egészen elhangzott.

E trilogia első része „Czillei és a Hunyadiak“ a második résznek csak egy töredéke van meg, melyet 1851-ben a Losonczy Phönixben bocsátott közre Vörösmarty. Az első rész Czillei halálával végződik, a második Hunyadi Lsszló lefejeztetéséig terjedt volna, a harmadikat László király végnapja fejezte volna be. — A meglevő részekben azonban csak a külső forma drámai, a nélkül, hogy a Hunyadi-ház viszontagságai igazi drámává olvadnának össze.

A Czillei és Hunyadiakban Vörösmarty visszaesett egészen legelső hibáiba: a történelmi korrajzba. Ismét a Schakspere külsőségeinek hatása alatt áll, a nélkül, hogy a laza összefüggésű, szétfolyó cselekvényt drámailag összetudná tartani. Sőt ez utolsó művében, már jórészt megerősödött technikája is — megromlik újra.

A darab Nándor várostromának idejében kezdődik, még Hunyadi János életében. A szorongatott vezér segílyt kér a királyi udvartól, de a Hunyadi-ház legfőbb ellenségei Gara és Czillei ellenzik a segíly megadását, — politikai okokat színelve és or-

szágos nagy érdekeket állítva előtérbe. A következményeket ismerjük a históriából, — Hunyadi László egyelőre győzedelmeskedik ellenségei és az udvari ármány fölött s Czilleit kivégezik.

Szélesen dolgozott történelmi rajz az egész Czillei és Hunyadiak, a kort csupán egy-két éles vonás jellemzi. Az alakok pszichologiai fejlődése drámaiatlan, sőt érdektelen is. A rokonszenvesekből hiányzik az, a mi vonzókká tenné őket, a gonoszakból pedig hiányzik a meggyőző, megdöbbentő erő.

A színmű önálló kötetben is megjelent 1845-ben 1844. január 18-án került először színpadra Pesten s összesen csak kétszer adták elő.

Vörösmarty az első és a későbbi kiadások között csak igen lényegtelen, inkább csupán szövegbeli, nyelvi változtatásokat eszközölt.

